

Rattenvangers
van het
onbehagen

Nivon 2021

Petra Bolhuis
Maieutiek

1

Inleiding

- Hannah Arendt (1906-1975) schrijft haar Totalitarisme onderzoek in de VS. Over Duitsland onder Hitler én Rusland onder Stalin.
- Begrijpen is niet vergoelijken, maar is handvatten bieden opdat het 'dit nooit weer' handen en voeten kan krijgen.
- Totalitarisme het vormt vanaf nu een politieke verleiding.

2

De bron ligt in de keerzijde
van de Verlichting

- Mensen krijgen van hoog tot laag meer kennis, mogelijkheden en vrijheid,
- Iedereen krijgt (meer) toegang tot de politiek, wetenschap, media en recht,
- Sociale mobiliteit neemt toe,
- Onderlinge concurrentie neemt toe, meritocratisch of anderszins,
- Probleem van vrijheid en gelijkheid als tegengestelde krachten wordt manifest.

Maieutiek najaar-2021-Arendt

3

Bronnen leiden ook nu tot;

- Atomisering en het verlies van banden met de wereld.
- Maakbaarheid (instrumenteel handelen) wordt allesoverheersend,
- Cynisme (wantrouwen en leugen als behorend bij politiek),
- Onzichtbare macht of verdubbeling van de macht, macht die overal en nergens is,
- Berekenen neemt de plaats in van oordelen.
- Overbodigheid

4

Overbodigheid

- Het idee dat nut en meritocratische concurrentie een groot goed waren klopte (deels) in de aanvang van de 19de eeuw.
- Maar niet meer aan het eind daarvan.
- Wanneer niet iedereen nodig is om de welvaart te vergroten én opsluiting of opleidingen niet iedereen verheffen, komt er een groep mensen in zicht die een belasting zijn en blijven voor de samenleving.

Maieutiek najaar-2021-Arendt

5

Overbodigheid in de
democratische staat na de oorlog

- De overbodigheid gaat lang over mensen die dan niet worden gezien als inclusief behorend bij de democratische staat. Uitsluiting vindt vaak letterlijk plaats. (gekkens, zwakzinnigen, misdadigers)
- Emancipatie en verzorgingsstaat heffen dat deels op, maar daarna is het probleem van de overbodigheid manifest geworden en het betreft nu potentieel iedereen.
- Vanaf eind 70iger jaren veranderde 'Beschaving is hoe met de zwaksten wordt omgaan' in ' profiteren van geboden kansen' en 'je eigen broek ophouden'.

Maieutiek najaar-2021-Arendt

6

Eerwerelden

- Appiah (1054) schrijft over eerwerelden. Hij legt uit dat mensen een orde nodig hebben die beschrijft hoe je aan eer komt en hoe je eer kunt kwijtraken.
- In een voorspelbare wereld kan het leven hard zijn of tegenzitten, maar je weet hoe je aan eer kunt komen en wie eer toekomt. In de huidige werkelijkheid is dat niet meer mogelijk. Zuinigheid met vlijt bouwt geen huizen als kastelen. Langdurige inzet en moeite leggen het af tegen 'snelle jongens'. Dat verstoort de eerwereld.

Maieutiek najaar-2021-Arendt

7

Nieuwe eerwerelden

- Atomisering en verlies van eerwereld wordt opgelost door het aansluiten bij belangengroeperingen of op identiteit gebaseerde organisaties. (zwarten, boeren, 'ongehorden')
- Cynisme maakt het onmogelijk om politiek te bedrijven voor deze groepen. Ze geloven niet dat politiek het goede met hen voor heeft,
- De politiek die geen eerwereld meer heeft door het zijn van volksvertegenwoordiger, zit er meer en meer voor zichzelf.
- Deze twee cynische bewegingen versterken elkaar.
- Verdubbeling van de macht vindt aan alle kanten plaats.

Maieutiek najaar-2021-Arendt

8

Waar baseert de rattenvanger zich op?

- **Schijn wetenschap;** Darwin of Marx wordt gebruikt om uit te leggen in welk proces de wereld zich bevindt. Dat heeft als voordeel dat het een wetmatigheid betreft. Daar kan niemand iets aan doen. Gevolg schuld en moraal vallen weg!
- **Kritisch autonoom denken,** maar dat wordt doorgetrokken naar alles en iedereen; niemand is te vertrouwen.
- Er wordt een **objectieve vijand** aangewezen, die de schuld heeft ongeacht wat hij doet of zegt.
- De scheiding komt te liggen bij **insiders en outsiders.** 'Je weet toch dat we het volk moeten meekrijgen en wie het niet kan snappen moet je voorliegen.'
- De echte **harde kern** zal – gaandeweg- bestaan uit mensen die weten dat alles kan gebeuren.

9

Waarom geloven mensen de rattenvanger?

"In een altijd veranderende, onbegrijpelijke wereld hadden de massa's het punt bereikt waarop ze tegelijk alles en niets geloofden, dachten dat alles mogelijk was en niets waar. De mengeling zelf was opmerkelijk genoeg, omdat ze het einde betekende van de illusie dat lichtgelovigheid een zwakte van argeloze primitieve zielen was en cynisme de ondeugd van superieure en verfijnde geesten.

De massapropaganda ontdekte dat haar gehoor te allen tijde bereid was het slechtste te geloven, ongeacht hoe absurd het was, en dat het er nauwelijks bezwaar tegen had om misleid te worden, aangezien het elke bewering toch als een leugen beschouwde." schrijft Arendt.

De rattenvanger kan alle ontevreden bedieneren, want hij zegt dat het erger wordt voor het beter kan worden. Daarbij ligt het aan 'de anderen' die eerst moeten verdwijnen. 'Alles moet stuk' is de ergste variant hiervan.

10

Wat kunnen we er tegenover stellen?

- Feiten koesteren,
- Luisteren naar mensen die problemen hebben. Niet cultiveren dat er pas geluisterd wordt als er geweld wordt ingezet,
- Toeval en menselijk tekort niet toedekken, maar uitleggen,
- De onmogelijkheid van beheersbaarheid door overheid en wetenschap uitleggen. Bescheidenheid is noodzakelijk,
- Bestaanszekerheid bieden tegen de overbodigheid i.p.v. groepen mensen tegen elkaar uitspelen met schaarste als middel,
- Markt, efficiëntie en concurrentie inzetten als dienend voor de gemeenschap i.p.v. als autonome leidende principes.
- Mensen ondersteunen die onderzoeksjournalistiek doen, die twijfel durven te cultiveren. Journalisten, kunst, non-profit organisaties en kleinschalige hulp koesteren.

11